
***ISTRAŽIVANJE O TRGOVINI DJECOM
U BOSNI I HERCEGOVINI***

(DESK RESEARCH)

Skraćena verzija

PROVEDENO U OKVIRU PROJEKTA
*Jačanje suradnje Caritasovih članova Euro Mediteranske regije
u borbi protiv trgovine ljudima (2017. - 2019.)*

Sarajevo, 2019.

Istraživanje o trgovini djecom u Bosni i Hercegovini

Skraćena verzija

Provedeno u okviru projekta:

Jačanje suradnje Caritasovih članova Euro Mediteranske regije u borbi protiv trgovine ljudima (2017. - 2019.)

Sarajevo, 2019.

Istraživanje proveo: Caritas Bosne i Hercegovine

Odgovorna osoba: Mons. Tomo Knežević, ravnatelj

Istraživač: Samira Hunček

Urednica i korektura: Sanja Horvat

Lektura: Irena Budimir

Prijevod skraćene verzije na Engleski jezik: Marks centar, Sarajevo

Nakladnik:

Caritas Bosne i Hercegovine
Mehmed bega Kapetanovića Ljubušaka 6
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
Tel. +387 33 206 442
Email: caritas@caritas.ba
Web: www.caritas.ba

Istraživanje o trgovini djecom u Bosni i Hercegovini

Sadržaj

4	Kratice
5	Predgovori <ul style="list-style-type: none">▪ Caritas Bosne i Hercegovine▪ Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine
7	Uvod
9	Pregled trenutna stanja - Analiza strateških dokumenata i akcijskih planova
9	Analiza statističkih pokazatelja o trgovini ljudima 2013. – 2017. <ul style="list-style-type: none">▪ Statistički podatci
14	Međunarodne preporuke za BiH <ul style="list-style-type: none">▪ GRETA▪ TIP
18	Pojavni oblici trgovine ljudima
21	Indikatori za prepoznavanje pojava oblika trgovine ljudima
25	Interakcija nadležnih institucija i nevladinih organizacija - Referalni sustav
30	Indikatori uspjeha asistencije žrtvama trgovine ljudima
32	Zaključak
35	Preporuke

Kratice

BD	Brčko Distrikt
BiH	Bosna i Hercegovina
CSR	Centar za socijalni rad
FBIH	Federacija Bosne i Hercegovine
FRONTEX	Agencija za europsku graničnu i obalnu stražu
GP	Granična policija
GRETA	Izvještaj Komisije Vijeća Europe o stanju trgovine ljudima
ICMPD	Međunarodni centar za razvoj migracijske politike
ILO	Međunarodna organizacija rada
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
KZ BIH	Krivični zakon Bosne i Hercegovine
KZ BD	Krivični zakon Brčko Distrikta
KZ RS	Krivični zakon Republike Srpske
RMT	Regionalni monitoring timovi
RS	Republika Srpska
SIPA	Državna agencija za istrage i zaštitu
NVO	Nevladina organizacija
SZPSS	Služba za poslove sa strancima
TC SZPSS	Terenski centar službe za poslove sa strancima
TIP	Izvještaj vlade Sjedinjenih Američkih Država o stanju i trendu trgovine ljudima
TK	Tuzlanski kanton
UN	Ujedinjeni narodi
USK	Unsko-sanski kanton

Predgovori

Caritas Bosne i Hercegovine

Živimo u vremenu i konkretnom međunarodnom i domaćem okruženju koje svojim složenim i raznovrsnim sadržajima predstavljaju mozaik, posebno kad su u pitanju razni socijalni problemi. Čovjek i društvo našega bližeg i daljnjeg okruženja iz dana u dan postaje svakim danom osjetljivije za razne sadržaje koji su veliko opterećenje za jedno kvalitetno i odgovorno življenje. Mi u Bosni i Hercegovini poput lijepa broja zemalja srednje i istočne Europe, nakon pola vijeka komunističkoga sustava - koje se u našoj medijskoj svakodnevnici često naziva socijalistički sustav- imamo iza sebe vrijeme rata i poraća koji je sa sobom donio brojne neželjene sadržaje i razorio sustav vrednota kvalitetna i odgovorna moralnoga življenja na dobro pojedinca i cijeloga društva. I zato trebamo biti svjesni cjelokupne situacije u kojoj se nalazimo, ali i svoje pojedinačne i zajedničke odgovornosti.

Među brojne negativne sadržaje prisutni na našim bosanskohercegovačkim prostorima spada i težak problem koji stavljamo pod zajednički nazivnik i nazivamo trgovina ljudima. Precizirajući tu problematiku treba istaknuti sve prisutniju i perfidniju trgovinu ženama i djecom, zatim trgovinu ljudskom bijedom i neimaštinom. Najranjivija i najugroženija skupina su djeca, koja su budućnost svake obitelji, konkretna okruženja, cijeloga društva i svake zemlje. Naše se osobno i društveno ponašanje posebno pokazuje kroz našu nedovoljnu nezainteresiranost u međusobnoj komunikaciji kao i u nedovoljnoj medijskoj prezentnosti. Svima je nama, s većom i manjom odgovornošću, od pomoći međunarodno i domaće zakonodavstvo o trgovini ljudima te zaštititi i pomoći žrtvama trgovine ljudima. Međutim, sve te zakonske odredbe svojim sadržajem i svojim odredbama se trebaju doradivati kako bi se još odgovornije pristupilo tom problemu.

Neka i ovaj materijal, u čijoj je pripremi i obogaćivanju sudjelovao i Caritas Bosne i Hercegovine, pomogne svima nama kako bi se toj problematici pristupalo odgovornije. Zaštita žrtava trgovine ljudima, koja je mnogostrana i složena, treba biti trajan nalog i obveza svima nama u Bosni i Hercegovini: krivičnopravna i građanskopravna zaštita. Trajnim izgrađivanjem svijesti i odgovornosti pomoći će svima nama bez obzira na naše životno okruženje.

Mons. Tomo Knežević, ravnatelj Caritasa BiH

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine

Trgovina ljudima je vid kriminala koji kriminalnim skupinama i pojedincima omogućava stjecanje velikih nelegalnih zarada. Prisustvo trgovine ljudima posebno je specifično za postkonfliktne zemlje i zemlje u tranziciji gdje je razvidno prisustvo svih ekonomskih i socijalnih čimbenika koji pospješuju njezino postojanje, a od kojih su najvažniji: siromaštvo, nezaposlenost, nedostatak mogućnosti, spolna diskriminacija, visoka razina nasilja, gubitak sustava vrijednosti, nedostatak odgovarajućega pravna okvira i neizgrađenost društvenih institucija. Posebnu ozbiljnost trgovini ljudima, kao modernom obliku ropstva, daje i činjenica da su žrtve trgovine ljudima izložene dugotrajnom iskorištavanju, nasilju, nehumanom i degradirajućem ponašanju, te da česte posljedice njihova statusa budu teške psihičke i tjelesne ozljede, pa čak i smrt. Stoga, pored toga što je jedan od najgorih zločina našega doba, trgovina ljudima predstavlja i tešku povredu ljudskih prava i osnovnih sloboda i kršenje osnovnih načela međunarodnih dokumenata u području ljudskih prava i sloboda.

Bosna i Hercegovina od usvajanja svoga prvog Akcijskoga plana za borbu protiv trgovine ljudima 2001. godine planski, organizirano i koordinirano pristupa aktivnostima usmjerenim prema suzbijanju trgovine ljudima. Danas su aktivnosti institucija vlasti i organizacija civilnoga društva prerasle u sveobuhvatan, koordiniran i učinkovit odgovor na taj negativni fenomen. Politika BiH u borbi protiv trgovine ljudima zasnovana je na načelima poštivanja i zaštite ljudskih prava, sudjelovanju i odgovornosti vlasti, interdisciplinarnosti, nediskriminaciji, rodnoj osjetljivosti, održivosti i međunarodnoj suradnji. Bitna vrijednost je u tome što se sve aktivnosti provode u partnerstvu vladina i nevladina sektora te u suradnji s međunarodnim organizacijama i drugim zemljama. Uprkos svemu, trgovina ljudima nije iskorištena u BiH, kao što to nije slučaj niti bilo gdje u svijetu. Reagujući na mjere usmjerene prema njezinu suzbijanju, trgovina ljudima se mijenja i prilagođava novonastalim okolnostima tako da se u BiH sada trguje ljudima na mnogo prikriveniji način i u drugačije svrhe. Pored nastavljanja aktivnosti na borbi protiv trgovine u svrhu seksualna iskorištavanja, u budućem razdoblju posebna pozornost bit će usmjerena i na suzbijanje trgovine ljudima, a posebno djecom u svrhu prisilna rada koji se u BiH ogleda u prisilnom organiziranom prosjačenju i činjenju drugih nezakonitih aktivnosti, te djeci koja su izložena drugim oblicima iskorištavanja, a s obzirom na migrantske tokove i prilike s kojima BiH suočila.

Stoga, smatramo važnim što je izrađeno Istraživanje o trgovini djecom u Bosni i Hercegovini, provedeno u okviru projekta *Jačanje suradnje Caritasovih članova Euro Mediteranske regije u borbi protiv trgovine ljudima (2017. - 2019.)*. Uvjereni smo da će provedeno Istraživanje doprinijeti unapređenju suradnje nadležnih institucija i predstavnika civilna društva, te da će se i sljedeće planirane aktivnosti razvijati u dobrom partnerstvu.

Samir Rizvo, državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima
Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine

Uvod

Suvremena društva danas se nerijetko susreću s izuzetno kompleksnim i dinamičnim fenomenom, koji zbog svoje nevidljivosti, mobilnosti i organiziranosti, i u nacionalnim i u međunarodnim razmjerama, predstavlja složen i ozbiljan socijalni problem. Radi se o fenomenu koji je poznat kao „trgovina ljudima“, koji predstavlja štetnu pojavu koji svoje korijene može tražiti u tradiciji i razvoju civilizacije, uopće.

Prisustvo trgovine ljudima kao fenomena, službeno je potvrđeno i priznato u BiH prvi put 1999. godine, od kada i postoje službene statistike o broju identificiranih žrtava. U razdoblju do 2004. godine, BiH je izrazito bila **zemlja tranzita i krajnjega odredišta** za žrtve trgovine ljudima koje su bile trgovane iz zemalja istočne Europe, seksualno eksploatirane u BiH. Od 2004. godine BiH je ubrzano počela postajati i zemlja podrijetla za žrtve, žene i djevojčice, ali također i muškarce i dječake, koji su regrutirani u svrhu seksualne ili radne eksploatacije i trgovani u zemljama zapadne Europe i drugim zemljama unutar regije, istodobno i kao zemlja tranzita kroz koju se kreću rute trgovine ljudima s istoka i juga prema sjeveru i zapadu, odnosno duž dobro znane “Balkanske rute”. Pored toga, BiH se ubrzano počela suočavati s **internom trgovinom**, odnosno s regrutiranjem njezinih državljana u svrhu seksualne i radne eksploatacije u drugim dijelovima zemlje.

Vlasti u BiH poduzele su bitne mjere za suprostavljanje trgovini ljudima definiranjem nacionalnih politika i akcijskih planova od 2001. godine, usvajanjem zakona i drugih propisa koji tretiraju borbu protiv trgovine ljudima, alociranjem financijskih i drugih resursa, razvijanjem kapaciteta nadležnih institucija i uspostavljanjem bliskoga partnerstva između vlasti i civilna društva, što je evidentno načinilo bitan napredak u ukupnoj situaciji i smanjenju broja identificiranih žrtava trgovine ljudima.

Trgovina ljudima je dio nove terminologije u predstavljanju problema ropskoga položaja ljudi. Zato bi najjednostavnije definicija toga pojma glasila da je „**trgovina ljudima, posebno ženama i djecom, trgovina ljudskom bijedom, te predstavlja jedan od najvećih zločina našega doba.**“ (Bjelica & Cockburn, 2003.) Ona je jedna od najvećih i najprofitabilnijih globalnih kriminalnih aktivnosti, zajedno s trgovinom narkoticima, oružjem i pranjem novca.

Pravno promatrano, to je krivično djelo koje obuhvaća: vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, predaju, prodaju, kupovinu, posredovanje u prodaji, skrivanje i držanje osoba, pri čemu se koristi: sila, prijetnja, zabluda, zloupotreba ovlaštenja, zloupotreba povjerenja, zloupotreba odnosa ovisnosti, zloupotreba teških prilika drugoga, zadržavanje ličnih/osobnih isprava, davanje ili primanje novca ili druge koristi.

Ljudima se trguje radi: eksploatacije rada, prinudna rada, vršenja krivičnih djela, prostitucije, druge vrste seksualna iskorištavanja, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe,

uspostavljanja ropskoga ili njemu slična odnosa, oduzimanja organa ili dijela tijela i korištenja u oružanim sukobima.

Caritas Bosne i Hercegovine uključio se u taj problem 2005. godine i od tada aktivno sudjeluje u skladu sa svojim mogućnostima i kapacitetima u polju prevencije, umrežavanja, zagovaranja, resocijalizacije, repatrijacije i readmisije. Caritas BiH i Ured državnoga koordinatora (sada Ministarstvo sigurnosti BiH – Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima) potpisali su Memorandum o suradnji 2008. godine i od tada je intenzivirana suradnja u planiranju, provedbi i evaluaciji provedenih aktivnosti.

Kao dio mreže Caritasa Europa i Caritasa Internationalis, Caritas BiH surađuje na regionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini te kroz projekt u Euro-mediteranskoj regiji uvezuje znanja, kapacitete i mogućnosti u rješavanju problema trgovine ljudima ili pojavnim oblicima trgovine djecom koji se posebno javljaju u posljednjih nekoliko godina međukontinentalne migracije.

Bosna i Hercegovina je zemlja kompleksnoga upravnog sustava i s 14 vlada, 2 entiteta i distrikt, 3 jezika i 2 pisma, kao i drugim specifičnostima stavlja pred svoje građane i sve slučajne i namjerne prolaznike i goste puno izazova posebice u pravnome sustavu. Vrlo često je moguće identificirati propuste koji se događaju u preklapanjima sustava i zakona koji su nekada na županijskoj/kantonalnoj, entitetskoj ili nacionalnoj razini. U sveprisutnoj lošoj ekonomskoj situaciji građana, velikoj nezaposlenosti i drugim socijalnim otežavajućim okolnostima sve češće se javlja oblik trgovine ljudima, posebno trgovine djecom gdje se kroz prosjačenje, prisilan rad, prisilne brakove, seksualne odnose s maloljetnicima ili prodaju organa pronalaze prilike za zaradu novca za preživljavanje.

U ovom desk istraživanju rađenom u 2018. godini obrađena je problematika trgovine djecom, te se uz definicije, zakonske okvire i statističke podatke mogu naći i **prikazi slučajeva** trgovine djecom i to: seksualno zlostavljanje (**str. 19**) radno iskorištavanje maloljetnika (**str. 20**), te prisilni brak i nedosljednost sustava (**str. 24**). Tim prikazom željeli smo slikovito objasniti situacije u kojima se nalaze djeca i omladina u rizičnim skupinama, te kako sustav uz svoje izvrsne zakone ima i dosta propusta na kojima u budućnosti svi zajedno trebamo raditi kako ih ne bismo više ponavljali.

Zahvaljujemo svim autorima i organizacijama, posebno Uredu državnoga koordinatora u BiH koji su stavile svoje podatke na raspolaganje da bi se ovo istraživanje dovelo do kraja. Zahvaljujemo istraživačici gđi Samiri Hunček, koja je nemumorno pripremala integralnu inačicu istraživanja kao i skraćenu koja će biti objavljena kao dio Euro-mediteranskoga zajedničkog istraživanja. Zahvaljujemo i partnerima koji su financijski omogućili istraživanje.

Istraživanje će biti objavljeno na mrežnoj stranici www.caritas.ba u integralnoj inačici, skraćenoj inačici kao i prijevodu na engleski jezik, te kao sastavni dio istraživanja u okviru Euro-mediteranske mreže.

Pregled trenutačna stanja

Analiza strateških dokumenata i akcijskih planova

Suočeni s problemom trgovine ljudima u BiH, državni organi počeli su se baviti problematikom trgovine ljudima 2001. godine¹. Vijeće ministara BiH je 6. decembra/prosinca 2001. godine usvojilo *Aksijski plan za sprječavanje trgovine ljudima u BiH*, te formiralo *Državnu komisiju za provedbu Aksijskoga plana*. Odlukom o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima u BiH i uspostavljanju dužnosti državnoga koordinatora, Vijeće ministara BiH je 2003. godine, u cilju provedbe zajedničke politike i procedura nadležnih organa u području sprečavanja trgovine ljudima kao i učinkovite koordinacije aktivnosti u nadležnosti različitih institucija, uspostavilo *funkciju državnoga koordinatora*².

Državni koordinator je zadužen za koordinaciju aktivnosti u vezi s trgovinom ljudima s relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama, organizacijama, kao i usmjeravanje aktivnosti i uspostavljanje kontakata s ostalim ministarstvima na razini BiH entiteta, a po potrebi i drugih lokalnih organa. Navedene aktivnosti rezultirale su usvajanjem periodičnih strategija i akcijskih planova za borbu protiv trgovine ljudima u BiH.

Analiza statističkih pokazatelja o trgovini ljudima 2013. – 2017.

Većina identificiranih žrtava u regiji su mlade žene trgovane u svrhu seksualne eksploatacije. U novije vrijeme evidentirano je da su ženske žrtve sve mlađe te da su često maloljetnice. Većina identificiranih žrtava dolazi iz ruralnih područja te iz siromašnih područja (ruralna ili urbana). Zajednička svojstva u cijeloj regiji uključuju prisustvo i povezanost trgovine ljudima s nasiljem u porodici/obitelji, tjelesnim, psihološkim i emotivnim zlostavljanjem, roditeljskim zapostavljanjem i ekstremnim siromaštvom (IOM 2014.). Žrtve su obično vrbovane u osobnom kontaktu, ali nerijetko se vrbuju oglašavanjem internetom ili privatnim agencijama za zapošljavanje. Metode koje koriste učinitelji

¹ www.vijeceministara.gov.ba

² www.msb.gov.ba

(regruteri) uključuju obećanje dobrih poslova, obećanje braka, te ponude izbjavljanja iz teške životne situacije kod kuće. Načini na koje trgovci drže pod kontrolom žrtve mijenjaju se od striktno kontrole kretanja i fizičkoga nasilja do korištenje prijete, zastrašivanja ili ucjenjivanja koje se odnosi na žrtvu, ali i njezinu porodicu/obitelj. Takve su promjene logične, jer su trgovci vremenom uvidjeli da je u krivičnim postupcima veoma teško dokazati korištenje nenasilnih načina prisile prema žrtvama.

S obzirom na to da su nezakonite migracije blisko i međusobno povezan fenomen s trgovinom ljudima, važno je naglasiti da migracije koje se odvijaju kroz regiju, ubrzano i značajno mijenjaju svoje trendove, ali istodobno pružaju trgovcima ljudima i nove mogućnosti.

Na osnovi navedenih činjenica, moguće je zaključiti da se trgovina ljudima nastavlja razvijati u regiji, mijenjajući svoje trendove i obrasce u pogledu organiziranosti trgovaca ljudima, oblika vrbovanja žrtava, svrhe i načina eksploatacije, oblika kontrole nad žrtvama, puteva kretanja trgovaca i žrtava te profila osoba uključenih u te procese. Takav razvoj situacije nameće nove, složene i rastuće izazove za vlasti i cjelokupno društvo u regiji, naglašava potrebu za stalnim podizanjem znanja i svjesnosti o fenomenu kako za opću tako i za stručnu javnost, te stalno razvijanje politika i akcija zasnovanih na objektivnim pokazateljima (eng. "*evidence based policy*") usmjerenih na suprostavljanje trgovini ljudima.

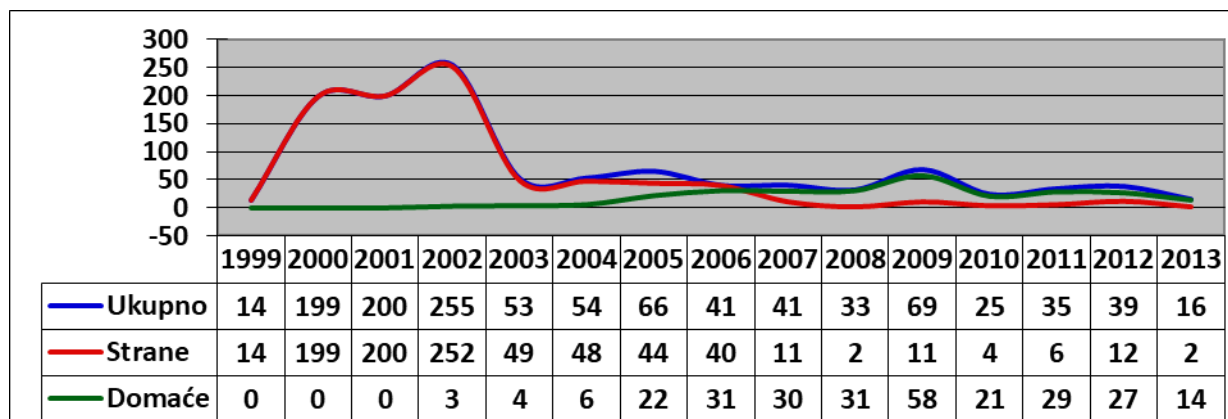
U ovom trenutku je nesporno da se država BiH nalazi u regiji u kojoj je trgovina ljudima veoma prisutna. Pored toga, BiH je postkonfliktna zemlja, zemlja u tranziciji ali i zemlja s veoma složenom političkom i administrativnom strukturom. Loša ekonomska situacija, visoka razina nezaposlenosti, još uvijek veliki broj izbjeglica i interno raseljenih osoba, nedovoljno razvijena struktura za upravljanje migracijama, porozne granice i ograničeni resursi vlasti za provedbu zakona, učinili su BiH zemljom podrijetla, tranzita i krajnjega odredišta za trgovinu ljudima. U drugoj polovici devedesetih godina prošloga stoljeća, trgovina ljudima pojavila isključivo radi eksploatacije mladih žena koje su dolazile iz zemalja bivšega Sovjetskoga Saveza, u svrhu seksualnoga iskorištavanja u BiH, a koja je u to vrijeme raspolagala dovoljnom potražnjom zbog nazočnosti brojnoga međunarodnog vojnoga, policijskoga i drugoga osoblja. Tako je Kalaitzidis (2005.), u svom istraživanju došao do nalaza da je jedno vrijeme područje oko mjesta zvanog "Arizona" na sjeveru BiH, bilo žarište (*hot spot*) za trgovinu ljudima u tom dijelu Europe, koje je, između ostaloga, bilo poznato po vrlo lošem glasu za žrtve trgovine ljudima. On naglašava kuriozitet kako je ta lokacija u vidu trgovačkoga prostora na otvorenom ("pijaca") izgrađena sredstvima američke vojske sa svrhom pomirenja do jučer ratom suprotstavljenih etničkih skupina, ali koje se nažalost usljed nedostataka upravljanjem i pravnim statusom toga područja vrlo brzo pretvorilo u sigurno utočište za razno razne kriminalne aktivnosti, uključujući i trgovinu ljudima.

Sve do 2003. godine, nisu postojali neki konkretniji službeni pokazatelji o opsegu i strukturi problema trgovine ljudima, ponajprije zahvaljujući činjenici kako se tek tada reformom krivičnoga zakonodavstva u državi, odredbama Krivičnoga zakona BiH inkriminirao sasvim novi kriminalni fenomen trgovine ljudima. Paralelno s tim, javljaju se prva znanstvena i empirijska istraživanja o tom problemu u BiH.

U svom istraživanju, Obradović je utvrdio da je 93 % žrtava identificiranih u BiH u to doba bilo državljanki Moldavije, Rumunjske ili Ukrajine. Činjenica da su žrtve trgovine dolazile uglavnom iz te tri zemlje, čini vjerovatnom pretpostavku da je BiH u to doba služila kao zemlja krajnjega odredišta, s vrlo dobro uspostavljenim rutama za trgovinu ljudima u svrhu seksualne eksploatacije. Vezano za sredstva vrbovanja, utvrđeno je da su u većini slučajeva trgovci koristili prijatelje ili poznanike da bi budućim žrtvama kreirali krivu perspektivu informacijama o izglednom i privlačnom poslu u inozemstvu.

U proteklih nekoliko godina javio se novi oblik u trgovine ljudima u BiH. Naime, žrtve se vrbuju na lokalnoj razini u cilju seksualne eksploatacije u drugim dijelovima zemlje. **Tako danas možemo konstatirati da je broj identificiranih stranih žrtava u stalnom opadanju dok je broj državljana BiH koji su identificirani kao žrtve trgovine ljudima unutar granica BiH u blagom porastu.**

Ogromna većina žrtava trgovine ljudima u BiH se vrbuje i trguje u cilju seksualne eksploatacije. Na taj podatak upućuje i statistika službenih institucija u BiH, naročito statistika Ministarstva sigurnosti BiH. Statistički podatci o ukupnim brojevima identificiranih žrtava trgovine ljudima u BiH 1999. - 2013., te omjer domaćih i stranih žrtava prikazan je u grafikonu. Istodobno pored uobičajenih metoda evidentiranja po spolu i dobi potencijalnih žrtava trgovine ljudima, iniciranjem aktivnosti na unaprijeđenju djelovanja nadležnih institucija u skladu s Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH³, a i promjenama u trendu i pojavnim oblicima trgovine ljudima, **formirani su regionalni monitoring timovi 2007. godine, od kada je postupak evidentiranja unaprijeđen u smislu evidentiranja prvih slučajeva djece kao potencijalne žrtve trgovine ljudima.**

Grafikon 1 - Prikaz broja identificiranih žrtava trgovine ljudima u BiH 1999. - 2013.

Vlasti u BiH su poduzele značajne mjere na suprostavljanju trgovine ljudima definiranjem nacionalnih politika i planova još od 2001. godine, usvajanjem zakona i drugih propisa koji tretiraju borbu protiv trgovine ljudima, usmjeravanjem finansijskih i drugih resursa, i razvijanjem kapaciteta nadležnih institucija i uspostavljanja bliskoga partnerstva između vlasti i civilnoga društva, što je značajan napredak u ukupnoj situaciji i smanjenje u broju identificiranih žrtava trgovine ljudima.

³ www.msb.gov.ba

Ipak, trgovina ljudima u BiH očigledno nije iskorjenjena, nego je samo mijenjala svoj *modus operandi*.

Od 2004. godine trgovina ljudima se povlači u pomno prikrivenu aktivnost, tako da se seksualno iskorištavanje odvija u motelima, privatnim kućama i apartmanima, žrtve se odvođe u inozemstvo u iste svrhe, ili su prisiljene na rad ili neke druge oblike iskorištavanja. U pogledu radnoga iskorištavanja, jedan je od novih oblika svakako iskorištavanje državljana BiH, muškaraca, na gradilištima u inozemstvu.

Najprisutniji i vidljiviji problem je prosjačenje, uglavnom prisutno u romskim zajednicama, što je izravna posljedica složene ekonomske i socijalne situacije u zemlji. Organizirano i prisilno prosjačenje djece kompleksan je obrazac ponašanja koji drži djecu, žrtve trgovine ljudima, u krugovima eksploatacije, prisiljene da prose za račun svojih porodica/obitelji ili kriminalnih skupina. Neki referentni i službeni izvještaji upućuju da na opseg i moguće načine njegova tretiranja (Ombudsman za ljudska prava⁴, 2010.). U prošlosti, problem djece koja žive i prosjače na ulici nije bio prepoznavan kao trgovina ljudima. Zbog toga je nedostajala bilo kakva ozbiljna intervencija nadležnih vlasti i službi, iako su se mogli primjetiti sporadični izvještaji, medijski članci i komentari o djeci i njihovom cjelodnevnom radu na ulici.

Izvještaji Državnoga koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije ukazuju da nije utvrđeno nazočnost indikatora da je organizirani kriminal prevalentan oblik trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u BiH. U vezi s tim raspoložive informacije ukazuju da su pojedinci najčešći počinitelji krivičnih djela povezanih s trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije, a da je osnovni cilj takvih aktivnosti stjecanje osobne financijske dobiti za trgovce ljudima. Takvi slučajevi obično uključuju državljane BiH, te u nekim slučajevima i pojedince iz zemalja regije.

Ministarstvo sigurnosti BiH, Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima je u obavezi dva puta godišnje prikupljati i evidentirati podatke o potencijalnim i/ili identificiranim žrtvama trgovine ljudima, te godišnje o stanju i trendu izvještavati Vijeće ministara BiH o navedenoj problematici. S tim u vezi prikupljeni podatci, koriste se u svrhu pripreme godišnjih izvještaja. Slijedom navedenoga možemo reći:

- Godine 2013. identificirano/asistirano je ukupno 16 potencijalnih žrtava trgovine ljudima/navođenja na prostituciju i/ili seksualno iskorištavanje/trgovine ljudima u svrhu prosjačenja/prodaja u svrhu sklapanja braka.
- Godine 2014. identificirano/asistirano je ukupno 49 potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije/navođenja na prostituciju i/ili seksualno iskorištavanje/organizirana i prisilna prosjačenja/prisilnih brakova te zbog proizvodnje, posjedovanja i prikazivanja dječije pornografije.
- Godine 2015. identificirano/asistirano je ukupno 35 potencijalnih žrtava trgovine ljudima/navođenja na prostituciju i/ili seksualno iskorištavanje/trgovine ljudima u svrhu prosjačenja/prodaja u svrhu sklapanja braka/izvanbračna zajednica s maloljetnikom.

⁴ www.ombudsman.gov.ba

- Godine 2016. identificirano/asistirano je ukupno 48 potencijalnih žrtava trgovine ljudima/radne eksploatacije/navođenja na prostituciju i/ili seksualno iskorištavanje/trgovine ljudima u svrhu prosjačenja/prodaja u svrhu sklapanja braka.
- Godine 2017. identificirano/asistirano je ukupno 83 potencijalnih žrtava trgovine ljudima/radne eksploatacije/navođenja na prostituciju i/ili seksualno iskorištavanje/trgovine ljudima u svrhu prosjačenja/prodaja u svrhu skpanja braka/bludne radnje i drugo⁵.

Statistički podatci – tablično

Žrtve	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Identificirano	16	49	35	48	83
Punoljetne osobe	7	12	18	38	36
Maloljetne osobe	9	37	17	10	47
Žene	11	35	27	30	58
Muškarci	5	14	8	18	25

Tablica 1. –

Pokazatelji o strukturi identificiranih žrtava trgovine ljudima u BiH

Oblik eksploatacije žrtava trgovine ljudima	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Seksualno iskorištavanje	3	10	6	13	10
Prisilni rad	4	3	1	12	7
Prodaja radi prisilna sklapanja braka	2	4	4	1	5
Prosjačenje	7	31	24	22	52
Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije	0	1	0	0	0
Bludne radnje	0	0	0	0	4
Spolni odnosi s djetetom	0	0	0	0	1
Maloljetna osoba zatečena bez dokumentacije na granici	0	0	0	0	1
Izvanbračna zajednica s maloljetnim djetetom	0	0	0	0	2
Nije naveden oblik eksploatacije	0	0	0	0	1

Tablica 2. –

Pokazatelji o strukturi identificiranih žrtava trgovine ljudima u BiH

⁵ www.msb.gov.ba/trgovina_ljudima/izvještaji

Međunarodne preporuke za BiH

Odbor strana Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovine ljudima djelujući u skladu s odredbama članka 38.(7) Konvencije, a uzimajući u obzir svrhu Konvencije o sprječavanju i suzbijanju trgovine ljudima, istodobno jamčeći rodnu ravnopravnost, zaštitu ljudskih prava žrtava trgovine ljudima, izrađuje sveobuhvatni okvir za zaštitu i pomoć žrtavama i svjedocima, osigurava djelotvornu istragu i procesuiranje krivičnih djela koja se odnose na trgovina ljudima, te unapređuje međunarodnu suradnju.

Odbor strana Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovine ljudima - GRETA

Imajući u vidu odredbe članka 36(1). Konvencije o nadzornoj ulozi skupine za suzbijanje trgovine ljudima (GRETA) u provedbi Konvencije donijela je određene preporuke. Istodobno je uočen napredak postignut od prvoga kruga evaluacije u područjima koje se odnose na daljnji razvoj pravnoga okvira za suzbijanje trgovine ljudima, uključujući uvođenje krivičnoga djela trgovine ljudima u krivičnim zakonima na razini entiteta i usvajanje odredaba o pravima žrtava trgovine u novom Zakonu o strancima. Unaprjeđenje i napredak se odnosi na proširenje sastava četiri regionalna tima za praćenje koja su osnovana za poboljšanje koordinacije borbe protiv trgovine ljudima uključivanjem inspektora rada, predstavnika centara za mentalno zdravlje i dnevnih centara za djecu, pomacima u osposobljavanju relevantnih stručnjaka i širenja kategorija ciljanih zaposlenika u partnerstvu s nevladinim organizacijama i međunarodnim organizacijama, mjerama poduzetih na podizanju svijesti o trgovini ljudima kod šire javnosti i ciljnih skupina, te preventivnim aktivnostima koje promiču online sigurnost djece. Kada se radi o pomacima u području međunarodne suradnje, zabilježen je napredak u sudjelovanju u zajedničkim istražnim timovima koji se bave transnacionalnim slučajevima trgovine ljudima, donošenje zakonske odredbe o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima za kriminalne aktivnosti koje su bili prisiljeni počinuti, a što je bila izravna posljedica podvrgavanja bilo kojem obliku trgovine ljudima, u krivičnim zakonima BiH, Federacije BiH i Brčko Distrikta.

Istodobno konkretne preporuke vlastima u BiH su da se poduzmu hitne mjere za rješavanje pitanja identificiranih u izvještaju GRETA-e, a vezana je za:

- uspostavu sveobuhvatna statističkoga sustava podataka koji se odnose na mjere zaštite i unapređenje prava žrtava, kao i na istragu, procesuiranje i presuđivanje slučajeva trgovine ljudima;
- statistiku o žrtvama koju bi trebalo prikupljati od svih glavnih sudionika na razini države, entiteta i Distrikta, te jasno razgraničiti po rodnoj pripadnosti, dobi, vrsti

- eksploatacije, zemlji podrijetla i zemlji eksploatacije; što bi trebalo biti popraćeno svim potrebnim mjerama za poštivanje prava nositelja podataka, za zaštitu osobnih podataka, uključujući i kada se od nevladinih organizacija koje rade s žrtvama trgovine traže informacije za nacionalnu bazu podataka,
- jačanje napora na sprječavanju trgovine u svrhu radne eksploatacije,
 - poduzimanje dodatnih koraka kako bi se poboljšalo identificiranje žrtava trgovine ljudima,
 - osiguranje odgovarajuće pomoći, u skladu s njihovim potrebama, svim potencijalnim i identificiranim žrtvama trgovine ljudima bez obzira na njihovo državljanstvo i bez obzira na to je su li surađivali s istražnim tijelima i organima tužilaštva i nalaze li se u skloništima.
 - poboljšanje identificiranja i pomoći djeci žrtvama trgovine ljudima,
 - olakšanje i jamstveni pristup naknadi za žrtve trgovine ljudima.

Preporuka koja se odnosi na napore na sprječavanju trgovine u svrhu radne eksploatacije obrazložena je nizom mjera, poput pojačane mjere praćenja agencija za rad i privremeno zapošljavanje, revidiranje zakonodavnog okvira, uključujući razmatranje uvođenja postupaka licenciranja, senzibiliziranja relevantnih dužnosnika, posebno policije, tužitelja i sudaca o trgovini ljudima radi radne eksploatacije i pravima žrtava, jačanje napora na suzbijanju obmanjivanih poslovnih ponuda internetom, ostvarivanje uske suradnje s privatnim sektorom u skladu s vodećim načelima o poslovanju i ljudskim pravima.

Preporuka za sprječavanje trgovine djecom, uključuje: senzibiliziranje i osposobljavanje stručnjaka za zaštitu djece širom zemlje, jačanje uloge i kapaciteta centara za socijalni rad kako bi se spriječila trgovina djecom, te kako bi ti centri imali proaktivnu ulogu u upozoravanju ostalih relevantnih institucija o mogućim slučajevima trgovine i eksploatacije, uključujući osiguranje dovoljnih sredstava za obuku socijalnih radnika, povećanje napora u borbi protiv niske zastupljenosti romske djece u redovitom obrazovnom sustavu i njihove prekomjerne zastupljenosti u posebnim školama, izradu procjene rizika prije nego što se djeca vrate u svoje obitelji i proširenje udomiteljske skrbi, provedbi istraživanja o fenomenu trgovine djecom u BiH kao osnovi za izradu budućih preventivnih mjera.

Po preporukama GRETA-e⁶ potrebno je osigurati:

- da formalno identificiranje žrtava trgovine ljudima ne ovisi o njihovoj suradnji s istražnim tijelima i tijelima tužilaštva
- jačanje multidisciplinarnе suradnje u procesu identificiranja, uključivanjem specijaliziranih nevladinih organizacija, inspektora rada, socijalnih radnika i drugih vodećih stručnjaka
- osigurati obuku za korištenje alata i pokazatelja za identificiranje žrtava
- osigurati usvajanje proaktivnijega pristupa službenika za provedbu zakona, inspektora rada, socijalnih radnika, nevladinih organizacija i ostalih relevantnih sudionika i angažirani rad na otkrivanju žrtava za sve oblike trgovine ljudima.

⁶ www.msb.gov.ba/trgovinaljudima/izvjestaji

Izveštaj Vlade Sjedinjenih Američkih Država (TIP Report)

Analizirajući stanje i trend trgovine ljudima u BiH, važno je spomenuti da vlasti u BiH odnosno nadležne institucije i organizacije civilnoga društva kao i međunarodne organizacije daju svoj doprinos u ocjeni stanja, kao i izvještajima koji se svake godine objavljuje Vlada Sjedinjenih Američkih Država. BiH je prepoznata kao zemlja izvora, tranzita i destinacije žrtava trgovine ljudima za razliku od kraja devedesetih i početka 2000. godine kada je to bila samo zemlja tranzita i destinacije. Istodobno, nadležne institucije raspolagale su informacijama da se na bosanskohercegovačkome području nalazi veći broj stranih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnoga iskorištavanja, te je BiH u izvještajnom razdoblju ostvarila bitan napredak te je prema TIP reportu s razine 3 dospjela u skupinu zemalja razine 2. Značajnim aktivnostima koje su poduzimale od strane nadležnih institucija i predstavnika civilnoga društva u preventivnim aktivnostima i adekvatnijoj zaštiti žrtava trgovine ljudima te prvenstveno važnijim pomacima krivičnoga gonjenja tijekom 2014. kada je Sud BiH potvrdio optužnicu, zbog postojanja osnovane sumnje da su navedene osobe počinile kazneno djelo *organizirani kriminal* u svezi sa kaznenim djelom trgovine ljudima radnom eksploatacijom više stotina osoba u Azerbejdžanu i kaznenim djelom *pranje novca*, te je BiH u TIP reportu ostvarila napredak i ocjenjen je kao zemlja koja ispunjava uvjete razine 1. Međutim, već su od sljedeće godine aktivnosti realizirane o pitanju borbe protiv trgovine ljudima bile na razini 2, do TIP reporta objavljena u junu/lipnju 2018. godine kada su nadležne institucije u BiH obavještene da je ovogodišnja ocjena na razini **2 - nadzorna lista/watch list**.

Izveštaji o stanju i trendu koje priprema i objavljuje Vlada Sjedinjenih Američkih Država, pored ocjene stanja i trenda trgovine ljudima u svakoj zemlji u svijetu, sadrže i određene preporuke i akcijski plan za otklanjanje eventualnih prepreka i problema u ocjenjenoj zemlji. Dosadašnji izvještaji i preporuke uglavnom su ukazivali na to da se vlasti BiH ne pridržavaju u potpunosti minimalnih standarda za eliminiranje trgovine ljudima, ali da se čine bitna nastojanja u tom smjeru.

Tijekom 2016. godine vlasti su pokazale veća nastojanja usvajanjem Izmjena i dopuna Krivičnoga zakona u Parlamentu FBiH čime je Zakon FBiH usklađen s državnim Krivičnim zakonom, Krivičnim zakonom Republike Srpske i Krivičnim zakonom Brčko Distrikta. Sud BiH i Sud u Brčko Distriktu osudili su službenike umiješane u krivična djela povezana s trgovinom ljudima i nastavili su suradnju sa istražiteljima i tužiteljima u stranim zemljama. Međutim, vlasti nisu ispoštovale minimalne standarde u nekoliko ključnih područja: mehanizam za upućivanje žrtava nema službene procedure i nisu određene uloge i nadležnosti relevantnih sudionika, a žrtve moraju imati službeno priznat status žrtve nadležnih institucija da bi ostvarile pravo na podršku i pomoć.

U odnosu na 2016. godinu TIP report je za 2017. godinu ukazao da na to da se vlasti BiH ne pridržavaju u potpunosti minimalnih standarda za eliminiranje trgovine ljudima. Prepoznavši nove žrtve prisilna prosjačenja i dosudivši imovinsko-pravne zahtjeve za četiri žrtve u uspješno okončanoj građanskoj parnici koje su namirene iz imovinske koristi oduzete od trgovaca ljudima, vlasti su pokazale bitna nastojanja tijekom izvještajna razdoblja.

Međutim, vlasti nisu pokazale veća nastojanja u usporedbi s prethodnim izvještajnim razdobljem. Vlasti su izricale presude žrtvama za djela koja su žrtve počinile kao izravnu posljedicu podvrgavanja trgovini ljudima djelomično zbog neadekvatnih praksi identificiranja žrtve. Policija i socijalni radnici opravdavali su slučajeve prosjačenja na koje su djeca primorana, prisilna rada i prisilna sklapanja braka među Romima, kao tradicionalno-kulturološke prakse. Vlasti nisu pružile zaštitu žrtvama, niti su krivična gonjenja bila usmjerena na žrtvu, nije bilo pristupa pomoći izvan skloništa koja vode nevladine organizacije, a Udarna skupina je bila neučinkovita usljed nesudjelovanja relevantnih sudionika. Iz tih je razloga razina BiH spušten na razinu 2 – Nadzorna lista.

Uz takvu ocjenu stanja sačinjene su **preporuke** za bosanskohercegovačke vlasti:

1. provoditi zakone prema kojima je zabranjeno kažnjavati žrtve za nezakonita djela koja su žrtve počinile kao izravnu posljedicu podvrgavanja trgovini ljudima, posebno žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualnoga iskorištavanja, prisilna prosjačenja i prisiljavanja na činjenje krivičnih djela
2. formalizirati multidisciplinarni državni referalni mehanizam
3. unaprijediti službene procedure identificiranja žrtava i pružanje pomoći i podrške svim žrtvama bez obzira surađuju li sa istražnim organima
4. educirati službenike koji prvi dolaze u kontakt s žrtvama u području identificiranja i upućivanja žrtava, posebno žrtava prisilna rada i prisilna prosjačenja
5. energično provoditi istrage, krivično goniti i kažnjavati počinitelje djela trgovine ljudima, kao i sudionike među službenim osobama, i izricati kazne koje odgovaraju težini krivičnoga djela
6. provesti pristupe istrazi i krivičnom gonjenju usmjerene na žrtve
7. uključiti romske zajednice u procese odlučivanja o mjerama zaštite žrtava
8. dodijeliti dovoljna sredstva za skloništa koja vode nevladine organizacije i izraditi financijske politike prema kojima će se dodijeliti dovoljna sredstva za pomoć žrtvama
9. standardizirati usluge pomoći žrtvama u cijeloj zemlji, kao i omogućiti pristup uslugama pomoći i podrške izvan sigurnih kuća i specijalizirane usluge pomoći muškarcima žrtvama trgovine ljudima
10. povećati proaktivna nastojanja u smjeru identificiranja, posebno identificiranja punoljetnih žrtava
11. unaprijediti suradnju i koordinaciju među sudionicima na državnoj i nižim razinama, uključujući i dodjelu adekvatnih resursa i imenovanje predstavnika u Udarnu skupina za borbu protiv trgovine ljudima.

S obzirom na sve navedeno pred nadležnim institucijama i organizacijama je usljedećem razdoblju veliki izazov u smislu unaprjeđenja aktivnosti u svim dijelovima i aktivnostima koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima, a u cilju otklanjanja nedostataka i ukazanih problema.⁷

⁷ www.msb.gov.ba/trgovina/ljudima/izvjestaji

Pojavni oblici trgovine ljudima

Prema odredbama Protokola, “trgovina ljudima” predstavlja i propisana je kao kršenje međunarodnoga prava, a njezini konstitutivni elementi propisani su u relevantnim međunarodnim instrumentima. Prva sveobuhvatna definicija dana u Protokolu iz Palerma navodi da: “trgovina ljudima” znači vrbovanje, prijevoz, premještanje, skrivanje ili prihvatanje osoba prijetnjom ili uporabom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prijevara, obmane ili zloupotrebe, zloupotrebe vlasti ili položaja ugroženosti ili davanja ili primanja novčane naknade ili drugih povlastica, kako bi se postigao pristanak osobe, koja ima kontrolu nad drugom osobom u svrhu iskorištavanja. (Britton & Maljević, 2010.)⁸

Važno je napomenuti da eksploatacija obuhvaća, iskorištavanje prostituiranja drugih ili druge oblike seksualnoga iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, ropски položaj ili uklanjanje organa. Vrlo bitna stavka te definicije je i činjenica pozivanja na odredbe Konvencije o pravima djeteta prema kojoj je **dijete bilo koja osoba mlađa od osamnaest godina**.

Najčešće okolnosti zbog kojih neka osoba postaje žrtva trgovine ljudima su otprilike svedene na fenomene kao što su: socijalna isključenost - siromaštvo, nasilje u porodici/obitelji, nizak stupanj obrazovanja ili isključenost iz obrazovnog sustava, loše zdravstveno stanje (mentalno nedovoljno razvijene osobe, duševne bolesti, osobe s tjelesnim nedostacima i sl.), odgojna zapuštenost i zanemarenost, bolesti ovisnosti (psihoaktivne supstancije i alkohol), uvjeti rada, narušeni obiteljski odnosi i drugi razlozi mogu neku osobu dovesti u povećan rizik od vrbovanja (spol, rasa, dob, etnička pripadnost). Djecu, kao posebno ranjivu kategoriju, mnogo lakše je vrbovati da postanu žrtve trgovine ljudima. (Gallagher & Holmes, 2008.).

⁸ Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini, E. Mujanović, E. Muratbegović, M. Budimlić, V. Obradović, www.msb.gov.ba, www.cprc.ba

Iz intervjua:

Imam petnaest godina. Rođena sam 1993. godine u jednom malom gradu. Učenica sam prvog razreda srednje škole. Nemam mnogo prijateljica. Samo jednu prijateljicu i ona me upozнала s momkom s kojim sam kasnije bila u vezi. Jednom prilikom smo taj moj bivši momak i ja izašli van, i tada me je upoznao s jednim krupnim crnim čovjekom.

Prošlo je skoro godinu dana nakon toga izlaska, a mene je pozvao telefonom neki čovjek. Prvo sam mislila da je pogriješio broj, a on me pitao želim li BiH malo razgovarati s njim. Bio je veoma kulturni i imali smo mnogo tema za razgovor. Rekao mi je da me nikada ranije nije sreo, a da je broj slučajno okrenuo. Od tada smo se čuli svaki dan sljedećih nekoliko mjeseci. Svaki razgovor bi mi bio zanimljiviji. Obećavao mi je da će mi pomoći ako budem imala nekih problema u društvu, pričao o svojim poznanicima koji mi mogu pomoći oko uspjeha u školi, ljudima koji će mi naći posao i sl. Jednom prilikom, kada sam ga pitala kako izgleda, rekao mi je da je veoma zgodan, visok i crn. Tada sam imala četrnaest godina.

Jednom prilikom mi je predložio da se nađem s jednim njegovim prijateljem koji mi može pomoći. Pristala sam i taj je prijatelj došao po mene u školu crvenim mercedesom. Prvo me je odveo na piće, a zatim na mračno mjesto i tražio od mene da imamo seksualne odnose. Plašila sam se što bi mi mogao uraditi, pa sam pristala. Poslije me odvezao kući i nikada ga više nisam vidjela. Poslije par dana nazvao me je ponovno i rekao da ništa nisam morala uraditi što nisam htjela, ali u danima poslije toga nastavio je slati po mene druge muškarce. Ti muškarci su me redovno odvodili iz škole i dovodili u neku crvenu kuću. Mislim da im je ta kuća služila samo za takve stvari. Nekada bi samo jedan spavao sa mnom, a nekada svi odjednom. Tjerali su me da radim stvari kojih se nikada više ne želim sjetiti. Kupili su mi telefon i stalno dopunjavali račun. Samo nekoliko puta su mi dali nešto novca.

Prikaz slučaja – Seksualno iskorištavanje maloljetnice

Najčešće okolnosti u kojim se djeca regrutiraju u svrhu trgovine ljudima mogu biti sljedeće:

- socijalno i ekonomski ugrožena porodica/obitelj
- porodica/obitelj je iz ruralne sredine koja se oslanja na financijsku pomoć djece koja stasaju za rad
- djeca bez roditeljske skrbi, djeca razvedenih roditelja ili djeca koja su usljed ratnih događanja ostala bez jednoga ili oba roditelja
- djeca su smještena u institucijama
- djeca iz porodice/obitelji gdje su roditelji na radu u inozemstvu
- djeca iz porodice/obitelji s djecom ometenom u psihičkom i tjelesnom razvoju
- djeca iz porodice/obitelji gdje su roditelji ovisnici
- djeca iz porodice/obitelji bez prijavljena boravišta (prebivališta), npr. romske i raseljene obitelji
- djeca iz porodice/obitelji koje toleriraju kasne izlaske i slične situacije nedovoljna roditeljskoga nadzora. (<http://www.msb.gov.ba>)

Tijekom 2016. i 2017. godine pa nadalje, na području jednoga većeg grada, u jednoj prostoriji u kojoj je živio par sa šestero djece M. E., iako svjestan da vrbuje, navodi i prevozi osobe koje nisu navršile 18 godina života, radi iskorištavanja prisilnim radom i prisilnim prosjačenjem i htijući to, radi stjecanja novčane dobiti, svakodnevno bez obzira na vremenske prilike, prisiljavao je na prosjačenje i na teške fizičke poslove šestero maloljetne djece.

Koristeći njihovu nedovoljnu duševnu razvijenost, s obzirom na to da se radi o djeci, prisiljavao ih je na prosjačenje na način da je neke od njih tukao, te im svima naređivao da u jutarnjim satima moraju ući u njegova vozila mercedes ili kombi, a on bi ih potom razvezio na određene lokacije po gradu, gdje su bili prinuđeni prosjačiti i od građana tražiti novac, te nakon što svako dijete pojedinačno skupi iznos između 10 i 20 KM, istog su pozivali na njegov telefon kako bi došao po njih.

Istodobno, četvero je od navedene djece u spomenutoj obitelji radno eksploatirao u vidu rada na prikupljanju sekundarnih sirovina, na način da bi djeca vukla trokolicu na kojoj se nalazilo do 100 kg sirovine. Djeca su skupljala spužvu, u jednoj lokalnoj tvornici namještaja, prali automobilska stakla na raskrsnicama, ili prodavali stvari na buvljoj tržnici, čime je prijeteći silom i koristeći nezrelost djece i maloljetne osobe u namjeri ostvarivanja protupravne dobiti i u cilju eksploatacije radne snage, pratio, ograničavao i sprječavao slobodu kretanja djece, te su djeca pod prijetnjom fizičke sile morala predavati isprošeni novac u gore navedenim iznosima majci, koja je taj novac predavala M.E. ili su taj novac predavali direktno M.E..

Majka iako svjesna da na taj način grubo zanemaruje brigu o odgoju svoje djece, a što je i htjela, dopuštala je M.E. da tjera djecu na prosjačenje i prisiljava ih na rad, na način da je odlazila s djecom na određene lokacije, te prosila i ona, a djecu ostavljala na ulici bez nadzora. Djeca su bila vidno zapuštena, kako vanjskim izgledom, tako i osobnom higijenom, kao i bez adekvatne zdravstvene brige, i nisu pohađala školu, te ih je iz navedenih razloga JU Centar za socijalni rad izuzeo i smjestio ih u hraniteljsku porodicu/obitelj.

Nadležno tužilaštvo je optužilo M.E. za krivično djelo –Trgovina ljudima – iz članka 210 a. stavak 2. KZ FBiH i S.A. krivično djelo – Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika – iz članka 219. stavak 3. u vezi sa stavkom 2. i 1. KZ F BiH.

Prikaz slučaja - Radna eksploatacija maloljetnika

Indikatori za prepoznavanje pojava oblika trgovine ljudima

Međunarodne su pravne obveze u pogledu identificiranja žrtava trgovine ljudima jasno utvrđene u okviru više međunarodnih standarda, posebno u Konvenciji Vijeća Europe o borbi protiv trgovine ljudima i u sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava. U skladu s tim obvezama, države potpisnice preduzimaju više mjera na unaprjeđenju kapaciteta nadležnih institucija i organizacija u pogledu prepoznavanja slučajeva trgovine ljudima odnosno identificiranja žrtava trgovine ljudima. Indikatori za identificiranje žrtava trgovine ljudima su bazirani na definiciji trgovine ljudima iz Krivičnoga zakona BiH, krivičnih zakona entiteta i Krivičnog zakona Brčko Distrikta.

Indikator predstavlja jedan od nekoliko razloga za vjerovanje da neka osoba može biti potencijalna žrtva trgovine ljudima. Indikatori su pokazatelji kojima se mogu tumačiti promatranja, činjenice, izjave i druge informacije koje se odnose na osobu za koju se sumnja da je žrtva. Ipak, nisu svi indikatori, prisutni u svim situacijama koje uključuju trgovinu ljudima. Prisustvo ili odsustvo pojedinačnih indikatora ili više njih, ne može niti dokazati niti opovrgnuti postojanje slučaja trgovine jednom osobom. Kako bi se to uradilo, neophodno je napraviti integralnu procjenu cjelokupne životne situacije osobe za koju sumnjamo da je žrtva trgovine ljudima. Osoba kod koje prepoznajemo nekoliko indikatora ne mora biti u situaciji da je trgovana.

Indikatori za prepoznavanje žrtava trgovine ljudima izraženi su u tri konkretne komponente djela trgovine ljudima, odnose se na radnju, sredstva i svrhu te za svaku komponentu oni sadrže informaciju i okolnosti koje mogu ukazivati na postojanje krivičnoga djela trgovine ljudima.

Suvremena društva se danas nerijetko susreću s izuzetno kompleksnim i dinamičnim fenomenom, koji zbog svoje nevidljivosti, mobilnosti i organiziranosti, kako u nacionalnim, tako i u međunarodnim razmjerama, predstavlja složen i ozbiljan socijalni problem.

Posebno je upozoravajući trend što žrtve, koje su uglavnom djeca (djevojčice), ali sve više i muškarci – prvenstveno dječaci, postaju sve mlađe, čime taj problem postaje složeniji i problematičniji u odnosu na kršenje ljudskih prava i osnovnih sloboda, te je neophodno osiguranje odgovarajuće zaštite, prije svega djeci i maloljetnicima, i ostalim marginaliziranim skupinama stanovništva. Ono što je prikazano ili predstavljeno kao globalni trend u izvještajima organizacija i tijela koji se bave tom tematikom, kao što je UN,

je porast broja trgovanih osoba iz godine u godinu, jer ta kriminalna djelatnost postaje unosnija i perfidnija kroz različite oblike eksploatacije ljudi.⁹

S druge strane, kada se radi o trgovini ljudima, moramo konstatirati da ima veoma malo empirijskih istraživanja i teoretskih uopćavanja, nasuprot velikom prostoru koji mu se poklanja u medijima, od vladinih i nevladinih organizacija. Nepostojanje sistematičnoga znanja, kao i prikrivenost, utjecali su na čitav niz nejasnoća i konfuzija u pogledu pojmova koji se koriste u medijima, službenim i neslužbenim izvještajima, pa i akademskim radovima kod nas i u svijetu. Upravo stoga, jako je bitno da se na takav način taj fenomen istraži.

Zloupotrebe s ljudskim organima - U mnoštvu pojavnih oblika trgovine ljudima moguće je prepoznati osnovne oblike eksploatacije u svrhu trgovine ljudima. Različiti oblici zloupotreba s ljudskim organima, koji nisu nužno podvedeni pod pravne mehanizme kontrole trgovine ljudima sve više izazivaju zabrinutost i zahtjevaju adekvatnu reakciju na taj problem. Radi se o **različitim oblicima uklanjanja i presađivanja (transplantacije) ljudskih organa** koji su vrlo često na granici zakonita djelovanja ili, s druge strane, imaju sva ključna obilježja trgovine ljudima kako to definiraju relevantni pravni propisi.

Neke klasifikacije razlikuju tri osnovna vida u kojima se ostvaruju zloupotrebe s ljudskim organima:

- prisiljavanje ili obmana žrtava kako bi dale svoje organe
- davanje formalne ili neformalne suglasnosti žrtava o pristanku na transplantaciju svojih organa, nakon čega budu prevarene jer im se ne isplati iznos za koji su pristale dati organ ili im se plati puno manji iznos od dogovorena
- podvrgavanje žrtava liječenju u medicinskoj ustanovi zbog bolesti koja često i ne postoji, već je izmišljena, simulirana, nakon čega se od te osobe uzimaju organi bez njezina znanja.

Pravni režim uređenja trgovine ljudskim organima kao dijela trgovine ljudima obuhvaća slučajeve trgovine ljudima radi trgovine ljudskim organima, dok je sama trgovina organima izvan obuhvata pravnih norma. Poseban problem predstavlja činjenica da je pristanak žrtve ili ugovaranje iznosa za koji žrtva pristaje prodati svoj organ otežavajuća okolnost za dokazivanje krivična djela trgovine ljudima, osim ako nisu ispunjeni uvjeti da je primjenjena prisila, obmana, otmica, prevara, zloupotreba vlasti, utjecaja ili položaja, iskorištavanje bespomoćnosti, davanje isplata i druge tipične radnje koje se vežu za trgovinu ljudima.

U tome smislu odstranjivanje dijelova ljudskoga tijela je obuhvaćeno odredbama iz članka 3.(a) Protokola uz Konvenciju UN protiv transnacionalna organizirana kriminala, kao i odredbama domaćega krivičnog zakonodavstva koje inkriminiraju trgovinu ljudima. Najčešće se o slučajevima zloupotreba s ljudskim organima saznaje *post festum*, posebno u

⁹ Fenomen trgovine ljudima ne bi bio tako opasan da se ne mijenja brzo i da ne poprma nove oblike. Širenje toga problema doprinijela je i tome da se forma iskorištavanja ljudi nije ograničila samo na seksualnu eksploataciju odnosno, intezivnije na prisilnu prostituciju i prisilni rad. U novije vrijeme ona dobiva noviju formu oličenu u uzimanju ljudskih organa, iskorištavanje ljudi u pornografiji i ostalim oblicima rastuće "seks industrije" i kroz druge oblike ropskoga rada. Posebno je upozoravajući trend to što su žrtve uglavnom djeca (djevojčice), a sve više i muškarci-dječaci, koje su sve mlađe čime taj problem postaje složeniji i problematičniji u odnosu na kršenje ljudskih prava i osnovnih sloboda, osiguranje odgovarajuće zaštite prije svega djeci i maloljetnicima te ostalim marginaliziranim skupinama stanovništva (stranci, izbjeglice, imigranti, manjine i dr. siromašne osobe...), Wooditch, 2012.

slučajevima fatalnih ishoda takvih medicinskih intervencija, prilikom istraživanja prijave nestanka neke osobe, naročito djece koja su izrazito ranjiva skupina, nakon što se žrtva obrati za medicinsku pomoć usljed pogoršanja zdravstvena stanja, saznanja da su joj odstranjeni organi i sl. Najveći zadatak koji se postavlja pred službenike organa za provedbu zakona je identificiranje potencijalnih žrtava, prije nego što budu iskorištene za svrhe uzimanja organa, pri čemu je vrlo važno ostvariti sustavnu i stalnu suradnju između svih sudionika u procesu borbe protiv te pojave.

Prisilni brakovi se nalaze na marginama klasifikacije trgovine ljudima i taj pojavni oblik iskorištavanja se najprije vezuje za prakse koje imaju obilježja ropstva koje je duži vremenski period zabranjeno od svjetske zajednice. Prisilni brakovi se sastoje u formalnom zaključivanju braka ili uspostavljanju izvanbračne zajednice (koja je, inače, izjednačena s zaključenim brakom), gdje jedna ili obje strane u takvu zajednicu nisu ušle s punim i slobodnim pristankom, a što je zapravo rezultat fizičke i/ili psihičke prisile. U pravnome smislu ne postoji dovoljno precizna definicija prisilnih brakova kao sastavna dijela trgovine ljudima, već se radije pribjegava njihovom definiranju kao modernoga oblika ropstva. Pojavni oblici takva ropstva uključuju prodaju, prijevoz ili naslijeđene brakove. Protokol uz Konvenciju UN protiv transnacionalna organizirana kriminala prepoznaje prisilne brakove u svrhu trgovine ljudima pod terminom “*prakse slične ropstvu*”. Domaće krivično zakonodavstvo također koristi slične termine (KZ BiH i KZ BD), ali i jasno prepoznaje prisilne brakove kao oblik trgovine ljudima (KZ RS). Kada je riječ o terminu “*prakse slične ropstvu*”, koje obuhvaćaju prisilne brakove kao oblik trgovine ljudima, njegov sadržaj je dosta ranije određen kroz dodatnu Konvenciju o ukidanju ropstva iz 1956. godine.

U okviru fenomenologije prisilnih brakova javljaju se slučajevi korištenja fizičke prisile, psihološkoga nasilje, obmane, prevare i druge vrste radnji kako bi se žrtva prisilila u stupanje u brak s nekom osobom na ime ugovorene i/ili izvršene isplate, usluge, dogovora ili drugoga aranžmana koji žrtva nije imala pravo dogovoriti ili odbiti. Smatra se kako prisilni brakovi predstavljaju težu povredu ljudskih prava, posebno ako se radi o djeci ili maloljetnicima koji su žrtve takvih radnji, jer je poznato kako te ugrožene kategorije nemaju mogućnosti i prava odbiti takve aranžmane koji se sklapaju na njihovu štetu.

Početkom 2009. godine, predstavnici NVO tijekom obavljanja svakodnevnih aktivnosti, na tuzlanskom križanju pronašli su devetogodišnju djevojčicu koja pod nadzorom majke svakodnevno prosjači. Djevojčica je s majkom živjela na području tuzlanskoga kantona, nisu imali stalnih prihoda, a preživljavali su od prošnje, te sakupljanja sekundarnih sirovina. Angažiranjem svih nadležnih u lokalnoj zajednici postignuto je da se majci i djeci, osigura smještaj u kolektivnom centru, tako da je djevojčica uključena u redovni školski sustav, pa je uspješno izvanredno završila tri razreda i uspjela sustići svoje vršnjake i redovno nastavila pohađati četvrti razred osnovne škole.

Terenskim radom u kolektivnom centru, početkom ožujka 2014. godine došlo se do informacije da se priprema udaja spomenute malodobne djevojčice koja još nije napunila ni 14 godina. Predstavnici NVO su po žurnom postupku pismeno obavjestili nadležni centar za socijalni rad te dostavili informaciju da je majka sklopila dogovor s jednom obitelji o udaji svoje malodobne kćerke, te kako postoje indicije da će za uzvrat dobiti novac. Mladoženja je punoljetna osoba koja sa svojom obitelji duže vrijeme živi izvan BiH, te će se nakon sklapanja „braka“ ponovno vratiti u zemlju odakle su došli. Sklapanje „braka“ je planirano za mjesec dana. Majka je od osnovne škole već tražila ispisnu dokumentaciju za malodobnu djevojčicu.

Od nadležnoga CSR je traženo da se u što kraćem roku posjeti spomenuta obitelj te roditelji odnosno majka upozna s odredbama iz Porodičnog/Obiteljskog zakona FBiH o pitanju sklapanja braka s osobama mlađim od 16 godina, kao i sa sankcijama koje slijede za počinitelje takva krivična djela. Istodobno su upoznate nadležne agencije za provedbu zakona, kao i Ministarstvo sigurnosti BiH, Odsjek za trgovinu ljudima. Poduzimajući redovne aktivnosti u suradnji s imenovanim predstavnicima nadležnih institucija u RMT-u djevojčica je zatečena na ulici (Unsko-sanski Kanton) kako je bila uključena u ekonomsku eksploataciju u svrhu prosjačenja.

Reagiranjem mjesno nadležnoga centra za socijalni rad, Ministarstva unutrašnjih poslova USK, Ministarstva sigurnosti BiH i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, djevojčica je odmah smještena u sigurnu kuću, a mladoženja i drugi članovi njegove obitelji su privedeni.

Nakon izlaska iz sigurne kuće djevojčica je adekvatno zbrinuta u alternativni oblik smještaja, a protiv mladoženje se vodi postupak za krivično djelo spolni odnos s malodobnim djetetom (Tužilaštvo USK). Protiv majke je Tužilaštvo Tuzlanskoga kantona podiglo optužnicu za krivično djelo zapuštanja ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika (članak 219 stavak 1. KZBIH). Optužnica je potvrđena 7. 8. 2014. godine.¹⁰

Općinski sud u Tuzli u procesu protiv majke donijelo je presudu da je zanemarivala svoju dužnost zbrinjavanja i odgoja malodobne djevojčice, iako svjesna da time krši svoju roditeljsku i zakonsku obvezu ispunjavanja navedene dužnosti i htijući njihovo izvršenje, na način da je kao roditelj, a iz koristoljublja, navela malodobnu djevojčicu odnosno omogućila joj stupanje u izvanbračnu zajednicu s punoljetnom osobom

Visina izrečene kazne - citiramo: "Optuženoj se utvrđuje kazna zatvora u trajanju od 6 mjeseci i istodobno određuje da se ona neće izvršiti ukoliko optužena u roku od 2 godine po pravosnažnosti presude ne počini novo krivično djelo".

Protiv počinitelja odnosno punoljetne muške osobe, koja je ugovorila brak s majkom malodobne djevojčice, postupak je obustavljen zbog nedostatka dokaza.

Prikaz slučaja: Prisilni brak, nedosljednost sustava

¹⁰ U slučaju gdje je evidentirana novčana transakcija, utvrđena eksploatacija (radna/seksualna), pa čak i prevoženje žrtve treba se tretirati kao krivično djelo trgovine ljudima. Nažalost, po tko zna koji put naše zakonodavstvo očigledne slučajeve trgovine ljudima spuštaju na zanemarivanje i time doprinose daljnjoj viktimizaciji žrtava trgovine ljudima.

Interakcija nadležnih institucija i nevladinih organizacija

Referalni sustav za trgovinu ljudima i interakcija s nadležnim institucijama i ovlaštenim organizacijama

Profesionalci iz nadležnih institucija i organizacija u okviru svojih svakodnevnih aktivnosti mogu doći do informacije ili ostvariti kontakt s potencijalnom žrtvom trgovine ljudima, kako djetetom tako i punoljetnom osobom. U takvim situacijama, ukoliko postoji osnovana sumnja da je netko žrtva trgovine ljudima, poduzimaju se koraci koji su u skladu s važećim pravnim propisima, a u praksi su u primjeni pod nazivom Intervencije (Hunčec i sur., 2010).

S obzirom na navedeno, a u cilju osiguranja žurne i učinkovite pomoći žrtvi, profesionalci poduzimaju sljedeće intervencije:

Intervencija I:	Kontakt nadležnih institucija
Intervencija II:	Planiranje i organiziranje zbrinjavanja i smještaja
Intervencija III:	Transport
Intervencija IV:	Smještaj
Intervencija V:	Suradnja s nadležnim institucijama tijekom zbrinjavanja
Intervencija VI:	Rehabilitacija
Intervencija VII:	Repatrijacija
Intervencija VIII:	Resocijalizacija

Kada se radi o maloljetnicima, ukoliko postoji sumnja da se radi o žrtvi trgovine ljudima, s djetetom će se postupati kao sa žrtvom, dok se ne dokaže suprotno. U slučaju sumnje da se radi o djetetu žrtvi izuzetno je važno imati na umu činjenicu da je „pristanak žrtve djeteta na namjeravanu eksploataciju nevažan“, jer se radi o djetetu koje nije u stanju samo donositi takve i slične odluke.

Ukoliko se radi o punoljetnoj osobi, potrebno je da osoba sama identificira, odnosno pojasni oblik eksploatacije kojom je bila izložena tijekom određenarazdoblja, kako bi dobila status žrtve. Npr. ukoliko se odrasla, punoljetna osoba tijekom razgovora s profesionalcem neke od nadležnih institucija izjasni da joj netko ograničava slobodu kretanja, zadržava protiv njezine volje, zadržava njezine lične/osobne isprave, da je protiv njezine volje prisiljava na rad, prosjačenje, pružanje seksualnih usluga, da joj uskraćuje pravo na zaradu ili bilo kakvu drugu radnju, obveza profesionalca je da istu kategorizira kao potencijalnu žrtvu trgovine ljudima, te poduzme interventne radnje u svrhu njezine zaštite i zbrinjavanja.

Identificiranje potencijalnih žrtava je kontinuiran proces koji se, po prirodi krivična djela trgovine ljudima, događa u svako doba dana i noći, 24 sata dnevno. Kako je, prilikom identificiranja i zbrinjavanja većine slučajeva neophodan angažman socijalnoga radnika,

izuzetno je važno da službenici centra za socijalni rad, posebno članovi tima, formirana unutar centra za socijalni rad za postupanje u takvim slučajevima budu dostupni i spremni za rad s potencijalnim žrtvama trgovine ljudima 24 sata na dan. (Hunčec i sur. 2010.)

Svim navedim intervencijama prethode aktivnosti na otkrivanju odnosno identificiranju žrtava trgovine ljudima. Radi se o jako složenom procesu, potrebno je posebnu pažnju posvetiti prvim koracima koje poduzimaju nadležne institucije i organizacije. U skladu sa svim navedenim zakonima i nadležnostima institucija u prvi kontakt s potencijalnom žrtvom može doći bilo koja institucija ili nevladina ili međunarodna organizacija bez obzira radi li se o djetetu/maloljetnoj ili odrasloj/punoljetnoj osobi, aktivnosti koje se poduzimaju su iste. U slučajevima kada se radi o djeci, odmah po sumnji i identificiranju kontaktira nadležni centar za socijalni rad, a u cilju poduzimanja sljedećih aktivnosti:

- otkrivanje/identificiranje potencijalne žrtve trgovine ljudima
- razgovor sa žrtvom/prvi inicijalni razgovor
- razgovor s djetetom žrtvom
- procjena slučaja
- prijavljivanje

S obzirom na složenost u postupanju nadležnih institucija u toj problematici, te posebno u izravnoj asistenciji žrtvama trgovine ljudima, način poduzimanja intervencije može se prikazati na sljedeći način:

Postupanje nadležnih institucija po intervencijama asistencije žrtvama:

	Otkrivanje	Razgovor	Procjena slučaja	Prijavlivanje	Suradnja tijekom otkrivanja	Zbrinjavanje	Transport	Smještaj	Suradnja tijekom zbrinjavanja	Rehabilitacija	Reparirajuća	Resocijalizacija
Ministarstvo sigurnosti	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	
Ministarstvo ljudskih prava i izbjeglica	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	
Ministarstvo civilnih poslova	✓			✓						✓	✓	✓
Ministarstvo pravde	✓				✓						✓	
Nadležna tužilaštva	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
Nadležne agencije za provedbu zakona	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
Nadležna ministarstva u području socijalne zaštite Centri za socijalni rad	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Nadležne institucije u području obrazovanja	✓			✓								✓
Nadležne institucije u području zdravstva	✓	✓	✓	✓	✓					✓		✓
Uprava za inspekcijske poslove	✓			✓							✓	
Nevladine organizacije	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Razvoj modela multidisciplinarnе suradnje u asistenciji žrtava trgovine ljudima u BiH

Bosna i Hercegovina, nastojeći ispuniti obveze koje proistječu iz međunarodnih dokumenata kojih je potpisnik, čini značajne napore u sistematiziranju direktne asistencije žrtvama trgovine ljudima, odnosno jasno definiranje koraka u postupanju sa žrtvom trgovine ljudima. U bitnoj mjeri, kroz razne priručnike, smjernice i vodiče, uspostavljen je sustav koji vrlo dobro funkcionira, od trenutka identificiranja žrtve trgovine ljudima, preko intervencija koje pružaju centri za socijalni rad, pa do smještaja u sigurnu kuću.

Prilikom definiranja prioriteta na kojima se temelji plan asistencije za žrtvu, neophodno je učinkovito procijeniti stupanj prisustva određena problema, značenje tegoba kroz dužinu njihova trajanja, područja funkcioniranja osobe u kojima se očituje i stupanj utjecaja problema na samu žrtvu, ali i na njezino okruženje. S obzirom na to da su u cjelokupan postupak asistencije uključeni predstavnici različitih nadležnih institucija kao sudionici realizacije plana asistencije, a imaju važnu ulogu u životu žrtve, potrebno je steći sliku o problemu žrtve iz kuta različitih osoba koje ga/ju poznaju, iz kuta različitih konteksta i situacija u kojima funkcionira. Na taj način moguće je usporediti slike dobivene od drugih sa žrtvinom vlastitom slikom o sebi, što će ukazati i na polja djelovanja u planu asistencije. Zbog svega navedena potrebno je identificirati obveze i aktivnosti svih nadležnih institucija uključenih u referalni mehanizam, a to se najadekvatnije može prikazati na osnovu intervencija koje poduzimaju nadležne institucije i ogledaju se u: otkrivanju/identificiranju potencijalnih žrtava trgovine ljudima, obavljanju razgovora/intervju, procjeni slučaja, kontaktiranju nadležnih institucija, planiranju i organiziranju zbrinjavanja i smještaja, transportu odnosno prijevozu žrtve trgovine ljudima, te ostalim ranije prepoznatim intervencijama koje se realiziraju.

Identificiranje žrtava trgovine ljudima je proces koji zahtijeva vrijeme i stručnost svih predstavnika nadležnih institucija i nije moguće identificirati potencijalne žrtve trgovine ljudima uraditi u kratkom razdoblju. Međutim, svaki predstavnik nadležne institucije koji tijekom obavljanja svojih redovitih aktivnosti dođe u sumnju da se eventualno radi o potencijalnoj žrtvi može promatrati i ocijeniti okolnosti koje opravdavaju bojazan da se radi o žrtvi trgovine ljudima i intervenirati kako bi osobu udaljio iz situacije zbog koje trpi štetne posljedice, uputiti ju u institucije i organizacije radi primanja pomoći i zaštite. Indikatori koji upućuju na trgovinu ljudima mogu biti prepoznati u bilo kojoj fazi procesa trgovine ljudima. Važno je napomenuti da je moguće identificirati žrtvu trgovine ljudima i prije nego što nastane iskorištavanje osobe ukoliko postoje dokazi o namjeri trgovca ljudima da osobu iskorištava.

Kada su oštećeni maloljetne osobe, potrebno je dokazati samo dva sastavna elementa djela: radnje i svrhu (grafički prikazano u matricama krvičnoga djela trgovine ljudima sl. 3 i 4). Indikatori se odnose na „radnje“, „sredstva“ i „svrhu“ i za svaki taj element djela navedene su okolnosti i informacije koji mogu ukazati na postojanje djela trgovine ljudima i mogu pomoći identificiranju žrtve trgovine ljudima¹¹. U skladu s tim, svaka fizička osoba koja je podvrgnuta trgovini ljudima, kao što je to definirano u krivičnim zakonima u BiH, predstavlja žrtvu. Svaka maloljetna osoba podvrgnuta bilo kojoj „radnji“ i bilo kojoj „svrsi“ iz definicija trgovine ljudima sadržanih u krivičnim zakonima smatra se žrtvom i nije potrebno otkrivati znakove koji ukazuju na upotrebu sredstava zloupotrebe i prisile. Drugim riječima, nema potrebe dokazivati „sredstva“, dovoljno je dokazati „radnje“ i „svrhu eksploatacije“ kako bi se utvrdilo postojanje djela trgovine maloljetnim osobama.

Identificiranje žrtava je proces koji zahtijeva multidisciplinarnu suradnju, koordinaciju i vrijeme potrebno za utvrđivanje i ocjenu raznih okolnosti prema kojima se određena osoba može smatrati žrtvom trgovine ljudima.

Nije potrebno imati dokaze za sve indikatore kako bi se posumnjalo da se radi o žrtvi trgovine ljudima ili pokrenuo mehanizam upućivanja žrtve u institucije i organizacije koje će žrtvi pružiti pomoć i zaštitu. Nisu potrebni svi znaci da bi se određena situacija smatrala trgovinom ljudima.

Samo jedan indikator može biti dovoljan za sumnju da se radi o trgovini ljudima/iskorištavanju/riziku od nanošenja štete i na osnovu njega je potrebno odmah osobu uputiti u odgovarajuće institucije.

Također, uprkos postojanju jednoga ili više indikatora, osoba ne mora biti žrtva trgovine ljudima. Službenici na prvoj liniji rada, trebaju uvijek imati na umu mogućnost da jedna informacija, koja nije trenutačno na raspolaganju, može znatno promijeniti sliku koju trenutačno vide, ukazati na situaciju trgovine ljudima i na rizike od nanošenja štete osobi. Osim toga, vrlo često žrtve nisu voljne reći istinu zbog razumna straha od odmazde od strane trgovaca ljudima, nepovjerenja prema organima vlasti, straha od deportacije, ali i usljed zaborava koji je simptom traume, itd. To znači da je svaki slučaj poseban te je potrebno cijeliti okolnosti u svakom slučaju posebno. Kad god se radi o maloljetnim osobama, posebno je važno sve to imati na umu. (Sorrentino 2017)

S obzirom na sve navedeno, indikativno je da sve nadležne institucije koje čine referalni mehanizam, u skladu sa svojim nadležnostima poduzimaju aktivnosti u dijelu otkrivanja odnosno identificiranja potencijalnih žrtava trgovine ljudima. Postupanje je nadležnih institucija u referalnom mehanizmu posebno razrađeno u dijelu koji ukazuje na intervencije i postupke, a koje su obvezni poduzimati u slučajevima trgovine ljudima, a koji je detaljno obrađen u integralnom tekstu ovog istraživanja.

¹¹ Kratak vodič i indikatori za identifikaciju žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, LSorrentino, ICMPD

Indikatori uspjeha asistencije žrtvama trgovine ljudima

Plan asistencije mora imati jasno definirane ciljeve, aktivnosti, ključna područja promjene i ključna pitanja radi njihove što učinkovitije provedbe. Također je neophodno definirati indikatore promjene, kao i sredstva za prikupljanje podataka, odnosno izvore informacija.

Indikatori su kvantitativne i kvalitativne odrednice koje pružaju jednostavnu i pouzdanu osnovu za procjenu postignuća, promjena ili performansi. Oni su sredstvo za analiziranje i praćenje karakteristika rada, usluga i procesa, kao i njihovu primjenu. Pored toga, oni se mogu koristiti za mjerenje, praćenje, evaluaciju i poboljšanje učinka.

S obzirom na to da je svaki individualni plan personaliziran i prilagođen pojedinoj žrtvi, tako bi i indikatori uspjeha trebali biti personalizirani. Npr. kad u planu za žrtvu, koja ima problema u kontroliranju emocija i reakciji na stresne situacije, imamo predviđene aktivnosti usmjerene k reintegraciji, one mogu biti realizirane kroz skupni rad, individualna savjetovanja, slobodne aktivnosti ili terapijske aktivnosti s obitelji.

U tom slučaju ključna područja promjene i ključna pitanja mogu se odnositi na polje socijalno prihvatljiva ponašanja, odnosno razvoju i usvajanju uspješnih modela komunikacije, poboljšanom rješavanju problema i poboljšanom samopoštovanju.

U tom slučaju, indikatori koji se prate mogu biti redovitost dolazaka i kvaliteta sudjelovanja u strukturiranim i nestrukturiranim aktivnostima (kvaliteta sudjelovanja na slobodnim aktivnostima), promjena u broju incidenata koji su u okviru kontrole žrtve, samopuzdanje u izražavanju vlastitih stavova (preuzimanje inicijativa, osjećanje samopoštovanja na početku primjene plana i nakon određena razdoblja). Sredstva prikupljanja informacija i izvori podataka mogu biti: lista dolazaka (mjesečni izvještaji, dnevna zapažanja, zapisnici itd.), formular za individualno praćenje, individualni monitoring i sl. (Rizvo i sur. 2015.)

Monitoring procesa i ishoda (re)integracije

Nadležne institucije i ovlaštene organizacije koje sačinjavaju referalni mehanizam (regionalne monitoring timove) dužni su razmjenjivati sve raspoložive informacije o identificiranim i/ili potencijalnim žrtvama i svjedocima žrtvama radi pružanja pomoći i zaštite, prikupljanja statističkih podataka, izrade odgovarajućih izvještaja i informacija i drugih potreba od važnosti za rješavanje slučajeva trgovine ljudima.

Razmjena informacija čini osnovu za razvijanje funkcionalnih veza između uključenih institucija, a sve u cilju izrade i provedbe odgovarajućih programa zaštite i upućivanja žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima¹².

¹² Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 66/07), članak 5. (Pravila razmjene)

S obzirom na to da su u sastav RMT-a uključene institucije i organizacije koje mogu imati saznanje ili osnovu sumnje o potencijalnim žrtvama ili svjedocima žrtava trgovine ljudima ili su one već identificirane, ovisno od situacije razmjenjuju se informacije i iskustva o načinu vođenja takvih slučajeva. Te se informacije razmjenjuju isključivo u cilju izrade programa zaštite i upućivanja žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima (ovdje se ne govori o operativnim aktivnostima koje su u nadležnosti tužilaštava i policije).

Osnovni cilj koji se postiže uspostavom RMT-a sadržan je u razvijanju sustava funkcionalnih veza između nadležnih institucija i osbnih veza pojedinaca uključenih u regionalni tim. Funkcionalne veze između nadležnih institucija ogledaju se u definiranju standardnih procedura, vrsti i sadržaju informacija koje se razmjenjuju, te načinu kako se te aktivnosti realiziraju.

Zaključak

Tijekom otkrivanja slučajeva trgovine ljudima, posebno djecom, vrlo je važno žrtvi osigurati smještaj, sigurnost i podršku, raditi sa žrtvom u smislu odgovarajućih terapija i priprema za nastavak postupka i reintegracije u normalne društvene tokove. Jako je važno imati na umu da su krivičnopravnim obuhvatom prisilnih brakova kao oblika trgovine ljudima stvorene pretpostavke za puni angažman službi i organizacija koje pružaju pomoć i podršku žrtvama oblika trgovine ljudima.

Potrebno je kontinuirano unaprijeđivati svijest i znanje o tom fenomenu, jer time on predstavlja dobar uvod za trgovinu ljudima ili različite oblike eksploatacije. U tom smislu, posebna pozornost treba biti posvećena identificiranju i pružanju podrške svoj djeci pogođenoj migracijama (djeci migrantima, azilantima, interno raseljenim, nomadima, povratnicima iz procesa readmisije, djeci žrtvama trgovine i slično), kao posebno ranjivoj skupini.

Ipak, trgovina ljudima u BiH očigledno nije iskorjenjena, nego je samo mijenjala metode izvršenja. Od 2004. godine trgovina se ljudima povlači u pomno prikrivenu aktivnost. *Seksualno iskorištavanje* odvija se u motelima, privatnim kućama i apartmanima, žrtve se odvođe u inozemstvo u iste svrhe, ili su žrtve prisiljene na rad ili neke druge oblike eksploatacije. U pogledu *radnoga iskorištavanja*, jedan je od novih oblika svakako iskorištavanje državljana BiH, muškaraca, na gradilištima u inozemstvu. Najprisutniji i najvidljiviji problem je *prosjačenje*, što je izravna posljedica složene ekonomske i socijalne situacije u zemlji te isključenosti pojedinih skupina stanovništva. Organizirano i prisilno prosjačenje djece je kompleksan obrazac ponašanja koji drži djecu, žrtve trgovine ljudima, u krugovima eksploatacije, prisiljene da prose za račun svojih obitelji/porodica ili kriminalnih skupina. Neki referentni i službeni izvještaji upućuju na opseg i moguće načine njegova tretiranja. (Ombudsman za ljudska prava, 2010). U prošlosti problem djece koja živi i prosjače na ulici nije bio prepoznavan kao trgovina ljudima. Zbog toga je bilo kakva ozbiljna intervencija nadležnih vlasti i službi nedostajala iako su se mogli primjetiti povremeni izvještaji, članci i komentari o djeci i njihovu cjelodnevnu radu na ulici.

Izvještaji Ministarstva sigurnosti BiH i Državnoga koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima za 2013. – 2017., analizirani u ovom istraživanju, ukazuju da nije utvrđeno prisustvo indikatora da je organizirani kriminal prevalentan oblik trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u BiH. U vezi s tim raspoložive informacije ukazuju da su pojedinci najčešći počinitelji krivičnih djela povezanih s trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije, a da je osnovni cilj takvih aktivnosti stjecanje financijske dobiti za trgovce. Takvi slučajevi obično

uključuju državljane BiH, ali povremeno i pojedince iz zemalja regije. Sudska praksa procesuiranja krivičnih djela trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije je veoma skromna, s neznačajnim brojem slučajeva, uglavnom zbog pitanja kvalifikacije djela i sivih zona, prisutnih u tim slučajevima i koje se uzimaju u obzir pri odlučivanju radi li se o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije ili o jednostavno lošim uvjetima rada i potplaćenom radu, što na kraju bude neki od prekršaja iz rodno-pravna područja.

Najvažnija svojstva ranije registriranih slučajeva bila su: upotreba ranjivosti žrtve i njezine zdravstvene situacije, boravak s turističkom vizom i ilegalan rad tijekom takva boravka, manja plaća nego što je to prvenstveno bilo dogovoreno, obustavljanje plaćanja, dugo radno vrijeme, ograničavanje slobode kretanja, odsustvo adekvatne medicinske zaštite i pomoći nakon moguće nesreća na radu, uključenost privatnih agencija za posredovanje u zapošljavanju, oduzimanje putnih dokumenata, ilegalan boravak u inozemstvu, zaduženost kao metod kontrole, korištenje kamate kojom se povećava dug, kažnjavanje za kršenje pravila pa čak i kažnjavanje za ponašanja nakon radnoga vremena, naplaćivanje nerealno uvećanih troškova za smještaj, ishranu, prijevoz i slično. Vrlo je indikativna činjenica da mnoge žrtve takva vida trgovine ljudima, uprkos veoma teškoj poziciji, radije ostaju u njihovim situacijama nego se vraćaju kući praznih ruku. Od onih koji se vrate kući, mnogi su očajni i nastoje ponovno otići u inozemstvo i potražiti posao.

Aktivnosti na suprostavljanju trgovini ljudima u zemlji, uključujući rad policije usmjerene prema tom problemu, istraživanja, optuživanja i suđenja, zajedno s pravnom reformom, donijele su nekoliko promjena u obrascima trgovine ljudima, ali još uvijek ostaje dosta toga za uraditi. Istodobno rezultati raznih objavljivanih istraživanja, analiza, statističkih podataka, kao i izještaja o stanju i trendu trgovine ljudima u BiH, ukazuju na činjenice do kojih se došlo tijekom obavljanja istraživanja o referalnom mehanizmu za asistenciju i pomoć žrtvama trgovine ljudima.

Obavljajući aktivnosti vezane za ovo istraživanje najveći broj predstavnika nadležnih institucija je ukazivao na korisnost i potrebu zajedničkoga djelovanja predstavnika u referalnom mehanizmu, iako je stalna potreba za unaprjeđenjem svih aktivnosti koji se odnose na asistenciju i zaštitu žrtava trgovine ljudima. Stalne potrebe unaprjeđenja odnose se na unaprjeđenja znanja i kapaciteta koji su dio referalna sustava, ali se konkretnije preporuke i potrebe ogledaju u informiranosti i educiranosti službenika u javnim institucijama. Navedeno se odražava na kvalitetu, učinkovitost i realnost provedbe procedura koje su u najboljem interesu žrtve, s obzirom na to da profesionalci kojima nedostaje znanje iz toga područja ne mogu adekvatno biti uključeni u asistenciju žrtvama, niti pružiti kvalitetne usluge, a niti utjecati na sprječavanje toga problema.

Najveći problem, koji je istodobno i izazov za kvalitetnije djelovanje predstavlja kompleksan administrativno-politički sustav i nedovoljni materijalni resursi koje država ne osigurava za rješavanje toga problema, iako za to postoje kapaciteti i uvjeti.

U pripremi ove analize korišteni su podatci, nalazi, preporuke i izvještaji nadležnih institucija, relevantnih nevladinih organizacija, a koji se odnose na prevenciju, zaštitu i asistenciju žrtava trgovine ljudima, posebno djece žrtava trgovine ljudima. Analizirajući akcijske planove za borbu protiv trgovine ljudima, izvještaje o stanju i trendu trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, niz smjernica i uputstava za postupanje s potencijalnim i/ili identificiranim žrtvama trgovine ljudima, koji su pripremani i koordinirani u skladu sa nadležnostima Ministarstva sigurnosti BiH i Državnoga koordinatora, evidentiran je niz prednosti i nedostataka referalnoga mehanizma za postupanje sa žrtvama. Evidentno je da nadležne institucije i ovlaštene/relevantne organizacije postupaju u najboljem interesu žrtava trgovine ljudima, posebice djece žrtava, te da ulažu maksimalne napore za osiguranje adekvatna smještaja i svih potrebnih aktivnosti (intervencije) tijekom smještaja, što predstavlja pozitivna iskustva suradnje. Međutim, mnogi izvještaji i analize ukazuju na to da se za žrtve trgovine ljudima, bilo da se radi o potencijalnim i/ili identificiranim, mora osigurati dugotrajnije praćenje i asistencija tijekom intervencija koje se odnose na rehabilitaciju, resocijalizaciju i reintegraciju.

Jedan od rezultata ovoga istraživanja ogleda se u osiguranju finansijskih sredstava za adekvatnu asistenciju žrtvama trgovine ljudima, jer je praksa u proteklom razdoblju pokazala da najveći broj asistiranih potencijalnih i/ili identificiranih žrtava trgovine ljudima po napuštanju smještajnih kapaciteta nisu „vidljive“ sustavu. Nevidljive su upravo posebno u dijelu neadekvatna postupanja predstavnika izvršne i zakonodavne vlasti, s obzirom na to da ni nakon toliko godina rada, upućenih inicijativa i prijedloga za unaprjeđenje zakonodavna okvira, nije rezultiralo donošenjem zakonskih rješenja za unaprjeđenje stanja i pomoći žrtvama trgovine ljudima.

Preporuke

Bosna i Hercegovina je u proteklom razdoblju postala zemlja podrijetla za žrtve, žene i djevojčice, ali također i muškarce i dječake, koji su regrutirani u svrhu seksualne, radne eksploatacije, prosjačenja te drugih javnih oblika trgovine ljudima, ali je istodobno i zemlja tranzita i destinacije. Pored nastojanja nadležnih institucija i unapređenja aktivnosti koje se realiziraju, suočeni smo s povećanjem domaćih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne i radne eksploatacije, kao i sve češćim iskorištavanjem djece u svrhu prosjačenja i nekih novih javnih oblika.

Kako bi se unaprijedio multidisciplinarni pristup nadležnih institucija i organizacija u identificiranju i pružanju pomoći žrtvama trgovine, posebno djeci, potrebno je iznaći sve potrebne resurse za podizanje svijesti o toj problematici. Ne postoji idealan sustav prevencije trgovine ljudima, s obzirom na to da veoma brzo mijenja oblik i modul trgovine ljudima, i u Bosni i Hercegovini kao i globalno. Brzina je djelovanja i reagiranja nadležnih razina vlasti u BiH i suradnje s nevladinim sektorom stalni izazov. Unaprijeđenje je sustava moguće ako se uspostavi djelotvoran sustav prevencije trgovine ljudima. Perspektivu multidisciplinarna i institucionalna djelovanja je moguće unaprijediti realiziranjem aktivnosti koje preporučuju međunarodni izvještaji kao i izvještaji s terena.

Nevladin sektor i civilno društvo u cjelini je vrlo važan sudionik u svim koracima procesa djelovanja na prevenciji i spječavanju trgovine ljudima. Caritas Bosne i Hercegovine ima svoje mjesto u tome procesu, provodeći preventivne aktivnosti, pomažući u resocijalizaciji, zagovarajući prava žrtava, a osim umrežavanja ekonomsko osnaživanje je vrlo bitan dio u cjelovitom procesu. Ovim se istraživanjem dokazalo da je Caritas Bosne i Hercegovine doprinjeo u borbi protiv trgovine ljudima, i kroz provedene aktivnosti u BiH, kao i kroz djelovanje u mreži u BiH i inozemstvu. Snaga mreže međunarodnoga Caritasa omogućava brže kruženje informacija, veću povezanost svih Caritasovih članica te bolju zaštitu osoba izloženih tom zločinu.

Preporuke proizašle iz ovog istraživanja su:

- Caritas se treba nastaviti baviti programima prevencije, zagovaranja, resocijalizacije, osnaživanja i umrežavanja. Nova područja rada mogu se otvarati ukoliko se pokaže interes Caritasa ili potreba u Ministarstvu sigurnosti BiH, Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima.
- Caritas sukladno postojećem Memorandumu o suradnji s Uredom državnoga koordinatora za sprječavanje trgovine ljudima i ilegalne migracije treba nastaviti

dobru praksu razmjene informacija, zajedničke provedbe aktivnosti i planiranja. Preporuča se ažurirati memorandum o suradnji za sljedeće razdoblje.

- Caritas treba nastaviti djelovanje u referealnom mehanizmu kao aktivni član regionalnih monitoring timova jer svojim djelovanjem doprinosi boljem razumijevanju i sagledavanju procedura i obogaćuje ih savjetima.
- Preventivne aktivnosti koje provodi Caritas u široj zajednici, senzibiliziranje, rad s djecom i mladima, rad s nastavnicima, vjeroučiteljima, rad u župnim zajednicama doprinose širenju informacija o problemu trgovine ljudima i o mogućnostima zaštite pojedinca i zajednice.
- Zagovaranje za kvalitetnije zakone, za prava obespravljenih je vrlo važna uloga koji Caritas može provoditi. Na taj se način korektivno djeluje prema institucijama države, entiteta, kantona/županija koji imaju nadležnost za te aktivnosti.
- Primjenjujući sva relevantna načela zaštite i etički kodeks Caritas treba i dalje nastaviti u posredovanju za žrtve koje su u fazi repartijacije, rehabilitacije i resocijalizacije sukladno svojim mogućnostima i kapacitetima.
- Važna uloga Caritasa može biti u umrežavanju, razmjeni iskustava, educiranju, planiranju i inovativnom pristupu prema problemu trgovine ljudima i posebno trgovine djecom u Bosni i Hercegovini sa svim relevantnim sudionicima. Važan je dio tih aktivnosti provedba kampanja ali i istraživanja.
- Putem regionalne, europske i međunarodne mreže Caritas može doprinjeti promociji važnih procesa u BiH u tom području.
- Mrežom svojih uposlenika i volontera Caritas može proširiti informacije o problemu trgovine ljudima, kako bi u sljedećem razdoblju sve osobe bile educirane za prepoznavanje potencijalnih žrtava trgovine ljudima, posebno one osobe koje rade na programima u savjetovalištim, prijavnim uredima, socijalnim službama, migrantskim centrima i slično.